

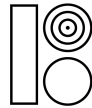

ГЛОБАЛЬНЕ
ПАРТНЕРСТВО
УКРАЇНИ

УКРАЇНА X БРАЗИЛІЯ

ВІД "СТРАТЕГІЧНОГО
ПАРТНЕРСТВА" ДО
"ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ
ВІДНОСИН"

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Наталія ШЕВЧЕНКО, Рада зовнішньої політики «Українська ПРИЗМА»
УКРАЇНА – БРАЗИЛІЯ: ВІД "СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА" ДО
"ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ ВІДНОСИН"

© Рада зовнішньої політики "Українська призма", 2024

Матеріал підготовлено в рамках проекту "Нові глобальні партнерства – експертна дипломатія та адвокація" за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження». Матеріал представляє позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження».

УКРАЇНА – БРАЗИЛІЯ: ВІД "СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА" ДО "ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ ВІДНОСИН"

Наталія ШЕВЧЕНКО

Резюме

Відносини між Україною та Бразилією, які нараховують вже понад три десятиліття, характеризуються динамічністю та емоційністю, притаманною такому соціокультурному феномену, як бразильський серіал. Вони пройшли цілу еволюцію: від етапу «знайомства», взаємної поваги, активізації двосторонніх політичних та економічних контактів й тісної співпраці в окремих сферах, кульмінацією чого стало проголошення «стратегічного партнерства» у перші 15 років до розчарування на початку 2010-х та поступового «охолодження» відносин упродовж 2014 – 2019 рр.

Характеризуючи перший етап українсько-бразильських відносин можна зробити висновок про їх вдалий початок та динамічний інституційний розвиток. Водночас, 2010 – 2013 стали останнім відносно успішним етапом українсько-бразильської співпраці. У цей період найбільшої проблемою двосторонніх відносин була реалізація спільної космічної програми, що становила основу «стратегічного партнерства». Аналіз українських офіційних документів, які визначали зовнішньополітичну стратегію України у 2014 – 2021 рр., свідчить, що в короткостроковій перспективі увесь регіон ЛАКБ не згадувався серед потенційних пріоритетів. Інтерес до нього визначався у контексті пошуку нових експортних ринків та активізації співпраці із діаспорою за одночасного реального зменшення політичного діалогу на найвищому рівні. Можна констатувати, що першопочатково не було системної роботи щодо відновлення та нарощування співпраці із Бразилією. Співробітництво відбувалося на рівні поодиноких контактів, хоча, порівнюючи із регіоном ЛАКБ в цілому, їй приділялося найбільше уваги.

Бразилія утрималась під час голосування за Резолюцію ГА ООН про територіальну цілісність України від 27.03.2014 року. Відтоді бразильська влада свідомо уникала політичного діалогу із українським керівництвом, ігнорувала українські резолюції ГА ООН із осудом проявів російської агресії, систематично «утримуючись» під час голосувань за них, і, водночас, концентрувалася на питаннях товарообігу між країнами.

З початком повномасштабної агресії РФ проти України Бразилія зайняла неоднозначну позицію. Неодноразові контакти бразильського і російського керівництва на початку 2022 року супроводжувалися різкими заявами щодо українського керівництва або пропозиціями здатися, але водночас Бразилія (на відміну від 2014 року) підтримала Резолюцію ГА ООН від 02 березня 2022 р., яка засуджувала російську агресію проти України. Однак, щодо подальших голосувань за резолюції на підтримку України бразильська сторона не була послідовною. Президент Лула да Сілва не розглядає українську Формулу миру як основу для завершення війни та оновлення глобальної системи безпеки.

Нині, за «класикою» серіального жанру україно-бразильські двосторонні відносини знаходяться на етапі емоційного з'ясування, хто від кого більше очікував у взаєминах та накреслення подальшого вектору відносин. Утім, абсолютно некінематографічний драматизм ситуації зумовлений повномасштабною російською агресією проти України, яка поставила Бразилію перед екзистенційним вибором: чи заявити про себе як помітний глобальний гравець із відповідальністю за міжнародну безпеку, чи як країна, яка попри «правильну» риторику про необхідність реформування глобальних структур, дотримання норм міжнародного права та Статуту ООН, багатополарність міжнародних відносин, все ж не готова брати на себе відповідальність за майбутнє людства перед лицем реальних загроз, а отже, не в змозі подолати свій регіоналізм та залежність від позиції інших учасників.

Від подальших кроків у двосторонніх відносинах, багато в чому залежить майбутнє держав. Чи зможе Україна розширити коаліцію країн, які рішуче протистоять російській агресії та борються за незалежність та суверенне право вибору країнами свого подальшого шляху розвитку. Чи зможе Бразилія, підтримуючи Україну, ствердитися як авторитетний глобальний лідер, а не «втратити обличчя» заграючи із агресором. І, якщо в Україні є міжрегіональна підтримка у її боротьбі із російською агресією, що дозволяє розраховувати на успішне протистояння, то нерішучість Бразилії у підтримці України може їй коштувати значно дорожче – серйозних іміджевих втрат. Обидві країни, як і світ в цілому, перебувають у ключовому моменті історії.

ЗМІСТ

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН (1991 – 2013)	4
РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА «ВИКЛИКИ» УКРАЇНСЬКО-БРАЗИЛЬСЬКИМ ВІДНОСИНАМ У 2014 – 2021 РОКАХ	10
УКРАЇНА-БРАЗІЛІЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ	19
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	30

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН (1991 – 2013)

Федеративна Республіка Бразилія однією із перших визнала проголошення незалежності України (ї шостою серед латиноамериканських держав), зробивши це 26 грудня 1991 р., а вже 11 лютого 1992 р. були встановлені дипломатичні відносини. Нині Україна представлена в Бразилії на рівні Посольства у столиці країни (відкрито у 1993 році), консульства у м. Сан-Паулу, Почесних консульств у м. Сан-Паулу та м. Курітіба. Водночас, в Україні, окрім Посольства (запрацювало у 1995 році) інтереси Федеративної Республіки Бразилія представляють Почесні консульства у Дніпрі, Харкові та Львові.

Інтерес українських владних та бізнесових еліт до налагодження співпраці із Бразилією спостерігався практично відразу після встановлення дипломатичних відносин. Це було пов'язано, найперше, із необхідністю зміцнити позиції України на міжнародній арені в умовах трансформації глобальної системи міжнародних відносин та пошуком нових торговельних партнерів, зокрема, у сфері ВПК. Своєрідний «український прорив» у регіоні ЛАКБ стався після участі президента Л. Кучми у ювілейному 50-му засіданні ГА ООН у 1995 році. По його завершенню, було організовано перше в історії незалежної України латиноамериканське турне очільника держави, у рамках якого він відвідав і Бразилію. За підсумками візиту 25 жовтня 1995 року було підписано «Договір про дружні відносини та співробітництво між Україною та Федеративною Республікою Бразилія»¹, в якому окреслювалися основні сфери майбутньої співпраці, у т.ч. і на глобальній арені. Вже у ст. 2 цього документу йшлося про координацію зусиль з метою «підтримання та зміцнення миру в усьому світі». Підписана угода стала першим договором такого рівня, укладеним Бразилією із європейською країною, і, водночас, першим всеохоплюючим договором України із латиноамериканською державою.

Відтоді, українсько-бразильські відносини розглядалися політичними колами обох держав як найбільш перспективні та мали високу динаміку. Пріоритетною визначалася співпраця у галузі космічних технологій, чому сприяла укладена у 1999 році рамкова угода між космічними агенціями обох країн². Отож, і наступні контакти високого рівня, зокрема, відвідини Бразилії очільником зовнішньополітичного відомства України Б. Тарасюком (у 1996 та 1999 рр.) та

¹ Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною і Федеративною Республікою Бразилія, Верховна Рада України, 25.10.1995 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_657#Text

² Рамкова угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Бразилія про співробітництво у використанні космічного простору в мирних цілях, Верховна Рада України, 18.11.1999, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/076_008#Text

започаткування роботи українсько-бразильської міжурядової комісії (у 2001 р.), були націлені на її активізацію. Під час візиту в Україну президента Бразилії Ф. Енріке Кардозу (січень 2002 року) йшлося про використання бразильського пускового центру «Алкантара». Він мав би стати першим спільним масштабним проектом та задовольнити, з одного боку, космічні амбіції Бразилії та залучити інвестиції в один із найбільш депресивних північно-східних регіонів країни, а з іншого – забезпечити контрактами український ВПК, зокрема, підприємства авіакосмічної галузі, в умовах наростаючої конкуренції з боку Росії, США та ЄС (зокрема, Франції). Також сторони брали до уваги глобальну тенденцію інтенсивного розвитку телекомунікаційних та інтернет-технологій, тож, акцент у майбутній співпраці робився на комерційні запуски супутників. Під час цього візиту було підписано Спільну Декларацію про поглиблення відносин дружби та співробітництва між Україною та Бразилією (17 січня 2002 р.) та укладено низку угод про співпрацю у галузі космічних технологій та енергетичного машинобудування.

Динаміку політичної співпраці було продовжено та поглиблено під час державного візиту президента України Л. Кучми до Бразилії у жовтні 2003 р. Він проходив в умовах загострення українсько-російських відносин, зокрема, першої спроби порушення територіальної цілісності України з боку сусідньої держави (конфлікт довкола острова Тузла у Керченській протоці). Через цю провокацію Росії тривалість латиноамериканського турне Л. Кучми довелося скоротити. Водночас, виходячи із аналізу тексту підсумкової Спільної декларації, для двосторонніх відносин Бразилії та України вже тоді на пріоритетному місці були питання міжнародної безпеки, державного суверенітету та територіальної цілісності. Зокрема, сторони наголошували на неухильному дотриманні Статуту ООН та норм міжнародного права. Водночас, Україна підтримала необхідність реформування ООН, зокрема, Ради Безпеки, аби її оновлене представництво враховувало тодішні світові реалії³. Останнє стало «наріжним каменем» бразильської зовнішньополітичної стратегії адміністрації Лули да Сілви в умовах трансформації глобальної системи міжнародних відносин та залишається таким і по сьогодні.

Утім, головним результатом візиту, все ж стало підписання Договору між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про довгострокове співробітництво щодо використання ракети-носія "Циклон-4" на пусковому центрі Алкантара⁴. Угода регулювала відносини між державам у сфері запуску ракетносія Циклон-4 та використання космічних технологій через створену

³ Спільна Декларація за результатами офіційних переговорів між Президентом України Леонідом Кучмою та Президентом Федеративної Республіки Бразилія Луїзом Інасіо Лулою да Сілва, ЛІГА: Закон, 21.10.2003, <https://ips.ligazakon.net/document/MU03183?an=2>

⁴ Договір між Україною та Федеративною Республікою Бразилія про довгострокове співробітництво щодо використання ракети-носія "Циклон-4" на пусковому центрі Алкантара, ЛІГА: Закон, 21.10.2003, https://ips.ligazakon.net/document/view/mu03140?an=107&ed=2003_10_21 (втратив чинність 16.07.2016р.)

міжнародну компанію «Алкантара Циклон Спейс» зі спільним правом власності на наземний комплекс та визначала термін випробувань та введення в експлуатацію проекту (ракетоносія та наземних споруд) до 30 грудня 2006 року.

Відповідаючи на запрошення української сторони, президент Бразилії Л.І. Лула да Сілва вже наступного року побував в Україні (травень 2004 року), щоправда, це була лише тригодинна зупинка на його шляху до Китаю. Попри це, високому гостю було приділено особливу увагу, а президент Л. Кучма особисто супроводжував очільника Бразилії, показуючи історичні та архітектурні принади столиці⁵. Оскільки візит до Китаю був аж п'ятиденним, то Лулу да Сілву у цій поїздки супроводжувала велика міністерська делегація, яка використала час, проведений у Києві, для роботи спільної міждержавної комісії.

Поглиблена співпраця у космічній сфері за першої адміністрації президента Лули да Сілви визначила відносини стратегічного характеру між нашими державами, що і було підтверджено під час візиту бразильського президента в Україну у грудні 2009 року. Саме тоді було підписано Спільну декларацію президентів, де проголошувалося «стратегічне партнерство» між державами⁶. Утім, для бразильської сторони сама ідея «стратегічного партнерства» є своєрідним «клапаном», який покликаний зменшити напругу у відносинах із іншими сильнішими міжнародними партнерами. У бразильському зовнішньополітичному мисленні таку практику застосовували ще з 1970-х, коли в умовах Холодної війни шукали альтернативу відносинам із США та знайшли її у поглиблені «стратегічної» співпраці із європейськими країнами. Фактично, звернення до ідеї «стратегічного партнерства» передбачає для бразильського дипломатичного істеблїшменту усвідомлену наявність якогось глобального протистояння, і щоб не потрапити у його тенета та обирати сторону, Бразилія вдається до ідеї «стратегічного партнерства» із «третьми країнами». На практиці, для бразильських владних еліт поняття «стратегічний» дорівнює «важливий» (з огляду на політичні чи економічні вигоди). Список таких «стратегічних партнерів» Бразилії є досить довгим⁷.

Отже, в новітніх геополітичних та технологічних реаліях початку XXI ст., - трансформація глобальної системи міжнародних відносин та своєрідний «тиск», який відчували латиноамериканські уряди з боку США у контексті підтримки боротьби із тероризмом, та й саме неприйняття традиційного американського гегемонізму лівими та лівоцентристськими урядами низки країн ЛАТАМ, стрімкий розвиток телекомунікаційних технологій, - курс на стратегічне партнерство з Україною став лишень своєрідним «клапаном», який дозволив адміністрації Л.І.

⁵ Lula se reúne com presidente da Ucrânia durante escala em Kiev, Folha de S.Paulo, 22.05.2004, <https://www1.folha.uol.com.br/folha/brasil/ult96u61084.shtml>

⁶ Declaração Conjunta do Presidente da República Federativa do Brasil, Luiz Inácio Lula da Silva, e do Presidente da Ucrânia, Victor Yushchenko, Ministério das Relações Exteriores, 02.12.2009, https://concordia.itamaraty.gov.br/detalhamento-acordo/6579?TipoAcordo=BL_TL_ML&TituloAcordo=ucr%25C3%25A2nia&page=3&tipoPesquisa=1

⁷ Шевченко Н., Косенко А., Фечко І. Як розуміти зовнішню політику Лули да Сілви? Рада зовнішньої політики «Українська Призма», 2023, с. 9 – URL: <http://prismua.org/26457987-2/>

Лули да Сілви актуалізувати свої геополітичні та економічні інтереси. Однак в Україні оцінили внесок президента Бразилії Л.І. Лули да Сілви у поглиблення бразильсько-українських відносин. Він є єдиним із латиноамериканських президентів, хто отримав одразу дві високі державні нагороди України: Орден князя Ярослава Мудрого I ступеня (2003), який вручив Л. Кучма, та Орден Свободи (2009), вручений В. Ющенком.

Наступні кілька років (2010 – 2013) стали останнім відносно успішним етапом українсько-бразильської співпраці. Статистика все ще показувала зростання обсягів двосторонньої торгівлі, причому, спостерігалось нарощення бразильського імпорту: з 344 млн дол. США у 2010 р. до 624 млн дол. у 2012 році (зростання на 81%), подолавши таким чином, негативне сальдо у торгівлі із Україною. Український експорт у цей період також показував поступову динаміку зростання: із 294 млн дол. США у 2010 році до 666 млн дол. у 2011 р.⁸. Водночас, ця тенденція росту все ще не досягала рекордних обсягів двосторонньої торгівлі у майже 1,2 млрд дол. США у 2008 р.⁹ Якщо проаналізувати структуру українського експорту, то понад 25% його становила сталь та прокат.

Утім, найбільшою проблемою двосторонніх відносин була реалізація спільної космічної програми, що становила основу «стратегічного партнерства». Для виконання своєї частини зобов'язань (створення ракетносія «Циклон-4») КБ «Південне» залучило кредити під державні гарантії: зокрема, у 2004 р. їхній обсяг становив 150 млн дол. США, а у 2011 р. – 260 млн, утім, проєкт так і не було реалізовано (хоча дату запуску ракетносія перенесли на кінець 2012 – початок 2013 рр.)¹⁰, а виплата боргових зобов'язань під державні гарантії склала у період 2004 – 2013 рр. майже 2,3 млрд грн.¹¹ Причому, бразильська сторона також не поспішала виконувати свою частину зобов'язань зі спорудження наземного комплексу, виходячи із тодішньої економічної доцільності: Бразилія готувалася до прийому ЧС із футболу у 2014 році та Олімпіади у 2016 році, що обумовлювало пріоритети державного фінансування.

Проблемні питання співпраці у реалізації спільного космічного проєкту мали би бути розглянуті під час візиту В. Януковича до Бразилії 23-25 жовтня 2011 р. Утім, цей візит готувався у стресових обставинах: на 20 жовтня були заплановані зустрічі у Брюсселі щодо фінальних деталей договору про Асоціацію України із ЄС. Однак, європейська сторона скасувала візит В. Януковича до часу "досягнення прогресу у забезпеченні верховенства закону та незалежності

⁸ Ucrânia. Relações econômico-comerciais, Ministério das Relações Exteriores, https://www.gov.br/mre/pt-br/assuntos/relacoes-bilaterais/todos-os-paises/ucrania?set_language=pt-br

⁹ Intercâmbio Comercial Brasil-Ucrânia 2004 – 2008, Ministério das Relações Exteriores, <https://web.archive.org/web/20120209114104/http://www.itamaraty.gov.br/temas/temas-politicos-e-relacoes-bilaterais/europa/ucrania/pdf>

¹⁰ Yanukovich Considers Brazil Ukraine's Key Trade Partner in Latin America, Ukrainian News Agency, 24.10.2011, <https://web.archive.org/web/20111027084623/http://un.ua/eng/article/356840.html>

¹¹ Лещенко Н. Українсько-бразильська космічна програма: провал, борги і кримінал, Економічна правда, 17.11.2016, <https://www.epravda.com.ua/columns/2016/11/17/611355/>

судової влади" (справа із засудженням Ю. Тимошенко). Натомість українська дипломатія пришвидшила організацію 6-денного латиноамериканського турне, яке включало візити на Кубу та у Бразилію, та мало розпочатися якраз 20 жовтня. При цьому, про поспішність підготовки свідчили і перелік винесених на обговорення питань, який включав, зокрема, поглиблення співпраці у галузі спорту, що не було першочерговим питанням у двосторонніх відносинах і почерговість міст, які відвідав В. Янукович, зокрема, столиця стала останнім пунктом його візиту. Більше того, із українською діаспорою, яка у 2011 р. відзначала свою 120-річницю, він зустрівся у м. Сан-Паулу, хоча її осердям є штат Парана та м. Курітіба. Зрештою, і сама зустріч із тодішньою президенткою країни Д. Русефф відбулася у столиці в останній день його перебування у країні¹². З огляду на ці обставини, ефективність цього візиту для подальших українсько-бразильських відносин була невисокою. Підтвердженням цього слугує і той факт, що попри заяву про підписання низки двосторонніх договорів за підсумками цієї поїздки (пункт 20 Спільної декларації¹³), серед чинної на сьогодні договірно-правової бази українсько-бразильських відносин, яка становить майже 80 документів (угод, меморандумів, протоколів), документів, які є наслідками цього візиту, немає¹⁴.

Перший етап українсько-бразильських відносин (1991 – 2013 рр.) також характеризувався непоганою інтенсивністю контактів на міністерському та парламентському рівнях. Зокрема, за цей час відбулися: розмова прем'єр-міністра України із президенткою Бразилії Д. Русефф (2011 р.) у КНР, чотири робочі поїздки очільників зовнішньополітичного відомства України до Бразилії (у 1996, 1999, 2005, 2012 рр.), та одна поїздка міністра закордонних справ Бразилії в Україну (2013 р.). За цей період також відбувся обмін візитами міністрів оборони Бразилії та України (у 2010 та 2011 рр. відповідно), візит міністра економічного розвитку і торгівлі України (2013 р.) та робоча поїздка міністра науки, технологій та інновації Бразилії (2011 р.).

Позитивною була і динаміка міжпарламентської співпраці між Україною та Бразилією: з 1996 р. у Національному конгресі Бразилії та Верховній Раді України діють групи міжпарламентського співробітництва. У 1996, 1997, 1999, 2001, 2003, 2005 та 2008 роках бразильські парламентарі відвідували Україну. Візити у відповідь депутатів Верховної Ради України відбулися у 1997, 2000 та 2003 рр.

¹² Visita de Estado ao Brasil do Presidente da Ucrânia, Viktor Yanukovych – São Paulo e Brasília, 23 a 25 de outubro de 2011, Ministério das Relações Exteriores, 24.10.2011, https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/visita-de-estado-ao-brasil-do-presidente-da-ucrania-viktor-yanukovych-sao-paulo-e-brasilia-23-a-25-de-outubro-de-2011

¹³ Joint Statement of President Viktor Yanukovych and President of Brazil Dilma Rousseff, Press office of President Viktor Yanukovych, 25.10.2011 <https://web.archive.org/web/20140127210218/http://www.president.gov.ua/en/news/21711.html>

¹⁴ Чинні міжнародні угоди між Україною та Бразилією // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. http://ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/?country=bra

Характеризуючи перший етап українсько-бразильських відносин можна зробити висновок про їх вдалий початок та динамічний інституційний розвиток упродовж першого десятиліття XXI ст., а у 2010 – 2013 рр. спостерігається поступовий спад активності. На результативності наших двосторонніх відносин позначилася низка факторів. Найперше - зміна зовнішньополітичних пріоритетів України у бік європейської та євроатлантичної інтеграції (замість багатовекторності 1990-х – 2003 рр.). Політичні трансформації в Україні (Помаранчева революція 2004 р. та Євромайдан кін. 2013 - поч. 2014 рр.) були неоднозначно сприйняті у середовищі тодішніх латиноамериканських політичних еліт (особливо лівого ідейного спектру). Для них події в Україні сприймалися як чергове свідчення т. зв. «гегемонії» США на світовій арені, у чому їх «переконували» і в Росії. Про напружені бразильсько-американські відносини того періоду свідчить хоча б той факт, що під час першого за кілька десятиліть візиту президента США до країни у березні 2011 року, очільники держав навіть не вийшли на спільну підсумкову прес-конференцію. Також не слід недооцінювати економічну протидію українському бізнесу та прямий тиск з боку РФ на бразильську сторону щодо спільного проєкту в космічній сфері, про що повідомляло керівництво Держкосмосу¹⁵.

Певну роль у зменшенні інтересу з боку бразильських владних еліт до нарощування «стратегічного партнерства» з Україною зіграла активізація регіональної інтеграції. Зі створенням таких об'єднань, як УНАСУР (Союз Південноамериканських націй), АЛБА (Боліваріанський Альянс для народів Америки), СЕЛАК (Співтовариство країн Латинської Америки та Карибського басейну) та появою G20, через які Бразилія могла позиціонувати свої геополітичні інтереси (багатополярність у міжнародних відносинах, трансформація структур глобального управління, зокрема ООН), зникла нагальна потреба у пошуках позарегіональних геополітичних партнерів для такого позиціонування.

Водночас, Україна втрачала свою привабливість для Бразилії і як партнер з розвитку космічних технологій, адже це передбачало пошук інвестицій. Тим часом Бразилія потребувала великих коштів на вельми затратні соціальні проєкти адміністрацій Л.І. Лули да Сілви та Д. Русефф. Також слід взяти до уваги і той факт, що українське ВПК, як і оборонна сфера поступово руйнувалися через системну підривному діяльність агентів російського впливу в Україні та корупцію, чи переорієнтовувалося на співпрацю із РФ, втрачаючи позиції на латиноамериканському ринку.

¹⁵ Росія змусила Бразилію відмовитися від будівництва космодому з Україною, - голова Держкосмосу, Lb, 25.05.2020, https://lb.ua/world/2020/05/25/458337_rossiya_vinudila_braziliyu_otkazatsya.html

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА «ВИКЛИКИ» УКРАЇНСЬКО-БРАЗИЛЬСЬКИМ ВІДНОСИНАМ У 2014 – 2021 РОКАХ

Попри те, що бразильська сторона уважно стежила за подіями на Євромайдані, свою офіційну позицію зовнішньополітичне відомство Бразилії озвучило лише коротким повідомленням від 19 лютого 2014 року, в якому висловлювало надію на внутрішньоукраїнське врегулювання ситуації¹⁶. Політичні процеси та протести в Україні восени 2013 – взимку 2014 рр. висвітлювалися у бразильських ЗМІ, але здебільшого у контексті долі бразильських футболістів українських клубів.

З початком російської агресії та анексією Криму навесні 2014 року українська сторона розраховувала на беззастережну підтримку Бразилії у питанні непорушності територіальної цілісності та суверенітету України відповідно до норм міжнародного права. Особливо, враховуючи попередні позиції бразильської влади щодо міжнародної безпеки, силових методів у міжнародних відносинах тощо, та саме із цих питань шукала солідарності на світовій арені, у т. ч. і в Україні. Утім, справжнім шоком стало голосування за Резолюцію ГА ООН №A/RES/68/262 від 27.03.2014 року про територіальну цілісність України, коли Бразилія «утрималася». Ще в процесі підготовки до голосування цього документу в ООН деякі бразильські ЗМІ говорили про тиск, який начебто чинився з боку європейських країн-учасниць G7 та США на бразильське зовнішньополітичне відомство з метою осуду дій РФ¹⁷. Коментуючи згодом позицію Бразилії під час голосування в ООН, тодішній очільник міністерства зовнішніх справ Луїс Альберто Фігейреду заявив, що вирішити «українську внутрішню кризу» не можна через санкції, оскільки вони «відтворюють логіку Холодної війни»¹⁸.

Утім, не варто вважати, що ця позиція була вироблена лише бразильським зовнішньополітичним відомством. Певну роль у її визначенні відіграло БРІКС (Об'єднання Бразилії, Китаю, Росії та Південної Африки). Керівництво Бразилії покладало особливі надії на багатостороннє співробітництво у цій організації: на липень 2014 р. було заплановано проведення у Бразилії шостого саміту групи, на якому мали розглянути питання про створення Банку розвитку. За задумом, Банк мав би стати альтернативою світовому фінансовому домінуванню США та західних держав. Очевидно тоді Бразилія розраховувала на додаткові фінансові можливості для реалізації своїх амбітних проектів в космічній галузі та будівництві

¹⁶ Situação na Ucrânia, Notas à Imprensa. Ministério das Relações Exteriores, 19.02.2014, https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/situacao-na-ucrania

¹⁷ Paraguassu L. G-7 cobra posição firme do Brasil na crise ucraniana, Estadão de S.Paulo, 15.03.2014, <https://www.estadao.com.br/internacional/g-7-cobra-posicao-firme-do-brasil-na-crise-ucraniana-imp/>

¹⁸ Teles de Menezes G. O. O Brasil e as questões do Kosovo e da Crimeia, G. Teles de Menezes, NEIBA, SimpoRI. – vol. VII. – 2018, p. 11, 26. DOI: <https://doi.org/10.12957/neiba.2018.39095>.

між океанічного залізничного коридору (мало у планах з'єднати бразильське узбережжя Атлантики і Тихоокеанське узбережжя Перу). Наростання напруги у міжнародних відносинах сильно шкодило інтересам Бразилії, а необхідність визначитися зі своєю позицією щодо анексії Криму у спільному таборі із США та західними державами поставило б під сумнів, з бразильської точки зору, її статус регіонального та глобального центру сили, який протистоїть «гегемоністським» намірам США¹⁹. Саме тому у риторичі тодішніх бразильських посадовців часто зустрічалися фрази про «принцип невтручання у внутрішні справи держав» та «безперспективність санкційної політики», до якої вдаються західні держави щодо порушників міжнародного порядку.

Не варто також недооцінювати і тиск російської дипломатії у цьому питанні. Через витік інформації із бразильського МЗС, стало відомо, що РФ скористалася своєю участю у підготовчій зустрічі БРІКС у березні 2014 р. та вустами свого міністра закордонних справ С. Лаврова «попросила» членів БРІКС «не підтримувати проект резолюції, представлений Україною на Генасамблеї»²⁰. Символічно, що ця нарада проходила на саміті із ядерної безпеки у Гаазі (24-25.03.2014), де країни БРІКС оприлюднили спільне звернення, в якому засудили західні санкції як такі, що «не сприяють збалансованому та мирному вирішенню кризи відповідно до норм міжнародного права, у т. ч. цілям і принципам, закріпленим у Статуті ООН»²¹. Водночас не слід забувати, що сама Бразилія в подальшому фінансово виграла від західних антиросійських санкцій, отримавши ширші можливості для доступу на російські ринки.

Незабаром бразильське зовнішньополітичне відомство у своєму короткому огляді двосторонніх українсько-бразильських відносин визначило Євромайдан та «початок конфліктів у Криму та на Донбасі» як своєрідний водорозділ, який визначив їхню подальшу долю²². Не вдаючись у аналіз внутрішньополітичної та міжнародної ситуації, було констатовано, що ці події призвели до «глибоких змін в українській економіці та політиці», а економічна криза суттєво скоротила двосторонню торгівлю. На політичному рівні «Україна почала акцентувати увагу на вищезгаданих конфліктах». Натомість, уряд Бразилії вирішив вийти з двостороннього космічного проекту, тобто повністю зруйнувати засади стратегічного партнерства. Першою датою публікації цього матеріалу на сайті бразильського зовнішньополітичного відомства зазначено 09 липня 2014 року. У

¹⁹ Шевченко Н. І. Позиції держав Латинської Америки та Карибського басейну щодо анексії Російською Федерацією Криму в 2014 році, Американська історія та політика: наук. журн. №12., 2021. – С. 107, <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/2021-12-shevchenko-ukr/> DOI: <https://doi.org/10.17721/2521-1706.2021.12.10>

²⁰ Moura M. O desastre aéreo de Putin, Época, 18.07.2014, <https://epoca.oglobo.globo.com/tempo/noticia/2014/07/o-bdesastre-aereo-de-putin.html>

²¹ Media Statement on the Meeting of the BRICS Foreign/International Relations Ministers Hague, Netherlands, March 24, 2014. BRICS Information Centre. University of Toronto, 24.03.2014, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/140324-hague.html>

²² Ucrânia, Ministério das Relações Exteriores, 2024, https://www.gov.br/mre/pt-br/assuntos/relacoes-bilaterais/todos-os-paises/ucrania?set_language=pt-br

цей час Бразилія приймала ЧС із футболу, який у рамках свого латиноамериканського турне відвідав і лідер держави-агресорки – В. Путін. Очевидно, що перемовини із ним «допомогли» тодішній президентці Бразилії Д. Русефф визначитися зі своєю зовнішньополітичною позицією з «українського питання». Відтоді, на нашу думку, бразильська влада свідомо уникала політичного діалогу із українським керівництвом, ігнорувала українські резолюції ГА ООН із осудом проявів російської агресії (документи про ситуацію із правами людини в АР Крим, 2016-2021, та про проблему мілітаризації Чорного та Азовського морів, 2018-2021), систематично «утримуючись» під час голосувань за них, і, водночас, концентрувалася на питаннях товарообігу між країнами. Це була зручна позиція, яку бразильське суспільство, в цілому, підтримувало.

Значна відповідальність за подальший розвиток двосторонніх відносин лежить і на українській стороні. Україна сприйняла нав'язану модель двосторонніх відносин і недостатньо робила для того, аби вплинути на позицію бразильських владних еліт. Причини цього криються як в зменшених фінансових та економічних можливостях на тлі прогресуючої російської агресії, так і в пошуку сталих союзників у протидії російським загарбницьким планам, яких ми бачили в Європі та США.

Щоправда, аналіз українських офіційних документів, які визначали зовнішньополітичну стратегію України у 2014 – 2021 рр., свідчить, що в короткостроковій перспективі увесь регіон ЛАКБ не згадувався серед потенційних пріоритетів. Інтерес до нього визначався у контексті пошуку нових експортних ринків та активізації співпраці із діаспорою за одночасного реального зменшення політичного діалогу на найвищому рівні. Утім, судячи із окремих документів, періодично Бразилія розглядалася як країна пріоритетних інтересів для нашої держави. Про це, зокрема, йшлося в Аналітичній Доповіді до щорічного послання Президента Верховній Раді (2015 та 2017 рр.), тощо.

З приходом до влади адміністрації В. Зеленського у 2019 р. спершу було взято курс на «економізацію» зовнішньої політики, зокрема, вказано на пріоритетність ринків країн G20, куди входить і Бразилія²³, що повторювалося також у заявах та документах 2020 та 2021 рр., зокрема, було закріплено у Стратегії національної безпеки (2020 р.) та Стратегії економічної безпеки України до 2025 р. (прийнято у 2021 р.). Під час вручення новопризначеним послом Бразилії вірчих грамот навесні 2021 р. Президент України В. Зеленський підтвердив налаштованість України на подальший розвиток стратегічного співробітництва із Бразилією, насамперед у таких сферах, як торгівля та інвестиції, сільське господарство, енергетика та фармакологія²⁴. Утім, на реалізації цих намірів позначилася

²³Указ Президента України №837/2019 Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави, <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389>

²⁴ Президент прийняв вірчі грамоти у послів В'єтнаму, Бразилії та Італії, 04.03.2021, <https://www.president.gov.ua/news/prezident-prijnyav-virchi-gramoti-u-posliv-vyetnamu-braziliv-66957>

пандемія COVID-19, яка призвела до падіння ділової активності у загальносвітових масштабах. У 2020 та 2021 роках латиноамериканський напрям мав би отримати більше виражений політичний вимір, у т. ч. шляхом організації турне президента В. Зеленського країнами регіону. Про це говорили очільник зовнішньополітичного відомства В. Пристайко та заступник керівника ОПУ І. Жовква²⁵. Однак, воно так і не відбулося через розвиток пандемії.

У затвердженій у серпні 2021 р. Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, зокрема, наголошувалося на необхідності активізації співпраці із низкою регіональних міжнародних організацій, зокрема, МЕРКОСУР та ОАД, членом яких також є Бразилія. Водночас, позиція зафіксована у Стратегії не відповідає стану справ у двосторонніх відносинах на момент 2021 року, зокрема відсутності підтримки України у рамках ГА ООН. Так в Стратегії мова йде, що "Партнерські відносини з Федеративною Республікою Бразилія базуються на спільній декларації Президентів України та Федеративної Республіки Бразилія від 2 грудня 2009 року, якою було проголошено стратегічне партнерство між державами. Українсько-бразильський діалог включає політичні та безпекові питання, зокрема співпрацю у боротьбі з гібридними загрозами, міжнародним тероризмом та кібербезпеку, а також подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва, зокрема у фармацевтичній, енергетичній, транспортній, науковій та науково-технічній сферах, щодо реалізації інфраструктурних проєктів, боротьби з наслідками надзвичайних ситуацій"²⁶.

Більше того, розвиток стратегічного партнерства за умов денонсації Бразилією у 2015 році ключової угоди щодо співпраці у космічній сфері, що потягнуло фактичне анулювання значної частини нормативно-правової бази із цього питання, також виглядало сумнівним²⁷. Збитки, завдані Україні внаслідок одностороннього припинення дії договору, можуть перевищувати 800 млн доларів. При цьому українська сторона в особі Державного космічного агентства України не оскаржила дії Бразилії, сподіваючись на пошук нових партнерів. Під час проведення у Верховній Раді України комітетських слухань про міжнародно-правове забезпечення зовнішньої політики України в космічній сфері (16.12.2020 р.), було піднято питання про неврегульованість відносин щодо права власності на майно, яке залишилося після одностороннього припинення угоди бразильською стороною.

Іншим некоректним прикладом є висловлювання тодішнього спікера ВРУ Д. Разумкова під час його зустрічі із членом Палати депутатів Національного Конгресу Бразилії Е. Болсонару, який відвідав Україну у липні 2021 р. Спікер

²⁵ Заступник керівника Офісу президента Жовква: Пріоритет зовнішньої політики президента Зеленського – це економіка, 18.06.2020, <https://interfax.com.ua/news/interview/669585.html>

²⁶ Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України, 26.08.2021, <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

²⁷ Оришук Ф. Як Україна «відправила» 4 мільярди в космос. Без ракети, 13.09.2016, <https://glavcom.ua/publications/yak-ukrajina-vidpravila-4-milyardi-v-kosmos-bez-raketi-372261.html>

українського парламенту окремо відзначив роль Бразилії у підтримці суверенітету та територіальної цілісності України, що явно не відповідало актуальним діям Бразилії у рамках міжнародних організацій.

Аналізуючи практичну діяльність України у 2014 – 2021 рр. можна констатувати, що першопочатково не було системної роботи щодо відновлення та нарощування співпраці із Бразилією. Співробітництво відбувалося на рівні поодиноких контактів, хоча, порівнюючи із регіоном ЛАКБ в цілому, їй приділялося найбільше уваги.

Своєрідним проривом у відносинах із Бразилією могли стати зустрічі президентів України П. Порошенка та В. Зеленського із президентом Бразилії Ж. Болсонаро. Обидві відбулися у 2019 році: у січні - на полях Всесвітнього Економічного форуму у Давосі (П. Порошенко) та у жовтні - на інтронізації нового імператора Японії (В. Зеленський), обидва очільники української держави отримали запрошення відвідати Бразилію наступного року. І хоча через пандемію COVID-19 візит не вдалося реалізувати, було проведено низку важливих зовнішньополітичних заходів: телефонну розмову Президента В. Зеленського із Президентом Бразилії Ж. Болсонару (04.11.2020), зустрічі у форматі відеоконференцій на рівні керівників МЗС (18.11.2020) та їхніх заступників (05.05.2020), зустріч заступника МЗС Є. Єніна із тодішнім Послом Бразилії в Україні О. Біато Жуніором у рамках експертного обговорення щодо перспектив латиноамериканської політики України (13.07.2020).

Також не відбувся анонсований на 2021 р. візит президента Бразилії Ж. Болсонаро в Україну. Спробам перезавантажити політичний діалог на найвищому рівні передували політичні консультації між МЗС України та Бразилії (жовтень 2017 р.) у м. Києві та Перші українсько-бразильські консульські консультації (жовтень 2019 р.), перше засідання Українсько-бразильського консультативного комітету з питань сільського господарства, яке відбулось у форматі відео-конференції (2016 р.), візит делегації міністерства енергетики та вугільної промисловості України до Бразилії (червень 2019 р.).

На сьогодні співпраця із Бразилією у рамках створених Спільної українсько-бразильської міжурядової комісії з торговельно-економічного співробітництва та Підкомісії з питань торгівлі та інвестицій не відбувається. Ще у 2016 р. у форматі відео-конференції пройшло перше засідання Українсько-бразильського консультативного комітету з питань сільського господарства. У 2021 році проведено перші в історії двосторонніх відносин міжвідомчі консультації у сфері кібербезпеки. У 2018 р. українська делегація освітян узяла участь у тематичній виставці Recruit Higher Education from Brazil, яка проводилася у Бразилії, а у травні 2021 року підписано Меморандум про співробітництво між Дипломатичною академією ім. Г. Удовенка та Інститутом Піо Бранко при МЗС Бразилії.

Дружина экс-президента Бразилії Ж. Болсонаро узяла участь у Київському саміті перших леді та джентльменів, який проводився у серпні 2021 р. в онлайн-режимі, їй передувала відеозустріч між першими леді України та Бразилії у квітні цього ж року.

Попри те, що у 2021 р. відзначалася 130-та річниця початку української еміграції до Бразилії, і під час телефонної розмови між очільниками МЗС України та Бразилії (2020 р.) було вирішено відзначити її низкою заходів, цій події було присвячено лише один онлайн-захід — Міжнародну наукову відеоконференцію за участю Послів, що було обумовлено пандемією COVID.

Продовжувалася реалізація міжрегіональної співпраці, яка розпочалася у 1997 році через взаємні обміни делегаціями із представників місцевого бізнесу та управлінців. З того часу в Україні побували делегації штатів Ріо-де-Жанейро, Парана, Амазонас, Санта-Катаріна, Гойас, а Бразилію відвідали делегації Київської, Львівської та Харківської областей, а також делегація м. Київ, внаслідок чого було встановлено "побратимські зв'язки" між столицями обох держав (вересень 2000).

Міжпарламентська співпраця між Україною та Бразилією мала позитивну динаміку. Зокрема, відповідна «група дружби» з українських парламентаріїв за цей час провела найбільше зустрічей зі своїми бразильськими колегами, порівнюючи із іншими «групами дружби» з парламентами країн ЛАТАМ (у т. ч. з початком пандемії і в онлайн-форматі). Відповідна «група дружби» у бразильському парламенті з'явилася у квітні 2019 р.,²⁸ а у Верховній Раді IX скликання - у грудні 2019 р. у складі 19 депутатів (нині – 16). За цей час відбулося кілька візитів депутатів ВРУ у 2015, 2016 та 2017 рр. до Бразилії та зустріч у форматі відеоконференції у 2020 р.

У 2021 році Україну відвідав голова комітету із міжнародних відносин та національної безпеки Палати депутатів та син тодішнього президента країни Е. Болосонаро. Під час останнього візиту до Бразилії Голови Групи міжпарламентського співробітництва «Україна-Бразилія» було проведено переговори в Національному Конгресі, Міністерстві закордонних справ і Міністерстві науки, технології, інновацій та комунікацій. Під час зустрічей наголошувалося на необхідності активізації двостороннього діалогу. У відповідь на звернення ВРУ у зв'язку із проведенням РФ у вересні 2019 р. так званих «місцевих виборів» на тимчасово окупованій території АР Крим і в м. Севастополі, Комісія у закордонних справах та національної оборони Палати Депутатів Національного Конгресу Бразилії прийняла Заяву на підтримку України.

²⁸ CREDN instala grupos parlamentares com Coreia, Turquia, Azerbaijão e Ucrânia, 11.04.2019, <https://www2.camara.leg.br/atividade-legislativa/comissoes/comissoes-permanentes/credn/noticias/credn-instala-grupos-parlamentares-com-coreia-turquia-azerbaijao-e-ucrania>

Окремо слід наголосити на своєрідному «прориві» у співробітництві між двома державами **в оборонній сфері**, який намітився у 2020-2021 рр. за адміністрації Ж. Болсонаро. Йому передувала заява, зроблена зовнішньополітичним відомством Бразилії на тлі загострення ситуації у Чорному морі через вчинення росіянами провокації у Керченській протоці (2018). Бразилія була тоді єдиною країною Південної Америки, яка висловила свою позицію («стурбованість») та закликала уникнути ескалації конфлікту та знайти мирне вирішення кризи відповідно до норм міжнародного права²⁹. Наслідком співпраці у сфері військово-оборонних технологій цього періоду стало проведення міжнародної відеоконференції щодо ключових напрямів співпраці України та Бразилії у сфері оборонної промисловості (24.09.2020)³⁰, а в очному форматі відбувся «Перший діалог оборонної промисловості (DID)» (Київ, 1-2.12.2020) за участі прем'єр-міністра України, високопосадовців обох держав, представників військових кіл, оборонних підприємств та компаній у галузі біобезпеки та біотехнологій. За результатами роботи цього форуму було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо розвитку виробництва та комерційного використання оборонного виробництва, розрахований на чотири роки, та Меморандум про взаєморозуміння з питань науково-технічного співробітництва в оборонній галузі³¹.

У продовження співробітництва у цій сфері у березні 2021 р. пройшла первинна онлайн-нарада у рамках Діалогу в оборонній сфері, а у травні відбувся візит української делегації у складі заступника Міністра закордонних справ, голови Державного космічного агентства України та представників кількох оборонних підприємств до Бразилії. Бразильський конгломерат Embraer узяв участь у XVII Міжнародній спеціалізованій виставці «Зброя та безпека — 2021», яка проходила в Києві, та отримав статус стратегічного партнера авіакосмічного салону «АВІАСВІТ-XXI». Знаковою подією співпраці у сфері безпеки стала участь Бразилії у багатонаціональних військових навчаннях Sea Breeze – 2021 на Чорному морі.

Співпраця у військовій сфері зумовлена, найперше, зміною зовнішньополітичних пріоритетів Бразилії за адміністрації президента Ж. Болсонаро, який представляв праві сили. Тоді Бразилія переглянула своє місце у системі регіональних відносин, зупинила членство у кількох організаціях та активізувала співпрацю із адміністрацією Д. Трампа, набувши статусу основного союзника США поза НАТО (2019), що передбачало відносини стратегічного та військового характеру. Окрім цього, не слід забувати про зростання ролі військових у системі державного

²⁹ Incident in the Kerch Strait, Ministério das Relações Exteriores. 29.11.2018, <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/incident-in-the-kerch-strait>

³⁰ Україна – Бразилія: розпочато діалог про співробітництво у галузі оборонної промисловості, 25.09.2020, <https://spetstechnoexport.com/uk/news/ukraina-brazilija-rozpochato-dialog>

³¹ Україна та Бразилія підписали Меморандум про співпрацю в оборонній сфері, 01.12.2020, <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-brazilija-pidpisali-memorandum-pro-spivpracyu-v-oboronnij-sferi>

управління Бразилії за президенства Ж. Болсонаро, який сам отримав військову освіту та має авторитет у військових колах країни. Навчання Sea Breeze – 2021 також були корисні бразильській стороні з огляду на її залучення до морських операцій із протидії піратству у басейні Червоного моря. Для України у той час участь Бразилії мала символічний характер, адже свідчила про координацію військової співпраці в умовах наростання напруги та агресії з боку РФ за пів року до її повномасштабного вторгнення, про загрозу якого повідомляли розвідки декількох країн.

Торговельно-економічне співробітництво. У 2014 р. український товарний експорт в Бразилію склав 110,2 млн дол. США, а імпорт 261,2 млн. Із 2015 по 2017 роки спостерігалось істотне падіння товарообігу між Бразилією та Україною, у першу чергу за рахунок скорочення українського експорту. Як наслідок, за підсумками 2017 року. негативне сальдо для України склало понад 148 млн дол. Натомість бразильський імпорт поступово нарощував обсяги, його основу складала сировина та аграрна продукція.

Відповідно до даних The Observatory of Economic Complexity, основні товарні показники бразильського експорту в Україну у 2013 – 2022 рр. складали машини, метали, продукція тваринництва та плодоовочева продукція³². У той же час, у топ продукції українського експорту до Бразилії у 2017-2022 роках входили: солод, одяг, труби, полімерні матеріали, сталь прокат, електричні вироби та медикаменти³³.

³² What does Brazil export to Ukraine? (2013-2022). The Observatory of Economic Complexity. <https://oec.world/visualize/line/hs92/export/bra/ukr/show/2013.2022>

³³ What does Brazil import from Ukraine? (2017-2021). The Observatory of Economic Complexity. <https://oec.world/en/visualize/stacked/hs92/import/bra/ukr/show/2017.2021>

**Показники українського товарного експорту в Бразилію у 2014 – 2021 рр.
(в млн дол. США)³⁴**

2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
110,2	33,5	20,5	9,5	44,8	73,9	64,3	181,3

**Показники українського товарного імпорту з Бразилії у 2014 – 2021 рр.
(в млн дол. США)³⁵**

2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
261,2	166,1	193,1	210,4	195,1	218,3	266,8	384,5

Найбільш успішним прикладом двосторонньої співпраці можна назвати реалізацію проекту між державним підприємством «Індар» (м. Київ) та бразильської державної фармакологічної компанії «Фіокруз» (м. Ріо-де-Жанейро) щодо налагодження випуску в Бразилії інсуліну за українськими технологіями. З 2020 р. ПРАТ «Фармація» почало поступове просування на ринках Бразилії.

³⁴ Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. Державна служба статистики України.
<https://www.ukrstat.gov.ua/>

³⁵ Там само.

УКРАЇНА-БРАЗИЛІЯ ПІСЛЯ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Окремою сторінкою в українсько-бразильських відносинах є початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України у лютому 2022 року. Зважаючи на тенденції щодо поліпшення політичної співпраці та розширення контактів, що було помітно з початку адміністрації Ж. Болсонаро, Україна розраховувала на беззастережну підтримку з боку Бразилії в протидії російській агресії. Ще до початку військових дій, коли Росія інтенсивно розгортала сили на кордонах з Україною, Ж. Болсонаро демонстративно відвідав Москву, утім, не для того, аби взяти на себе місію неупередженого перемовника, який потенційно міг би вплинути на задуми В. Путіна, а щоб «висловити солідарність» із Росією³⁶. Ця фраза кілька разів прозвучала в його виступах під час візиту до Росії, одного разу він продовжив її, конкретизуючи що хоче співпрацювати із РФ у кількох сферах, серед яких він назвав «оборону, нафту і газ, сільське господарство». Очільник Бразилії висловив впевненість, що його візит є показовим для усього світу, що він дозволяє значно розвинути їхні двосторонні відносини. У прес-релізі бразильського зовнішньополітичного відомства йдеться також про те, що обидві сторони підтвердили відданість Статуту ООН та «сприяння миру і демократії»³⁷.

Візит Ж. Болсонаро відбувся 16 лютого 2022 року - у день, який попередньо називався розвідкою як потенційна дата повномасштабного вторгнення. Деталі переговорів між очільниками держав лишаються таємницею (попри обіцянку його наступника Лули да Сілви щодо оприлюднення). Є лише один підписаний документ за наслідками візиту – короткий Протокол про внесення змін до Угоди про взаємний захист секретної інформації. По поверненню, бразильське зовнішньополітичне відомство вирішило закрити доступ до інформації про поїздку на п'ять років, посилаючись на те, що не уповноважено оприлюднювати данні, які стосуються інтересів третіх країн³⁸. Напередодні візиту українська діаспора звернулася до президента Бразилії підтримати Україну та по дорозі до Москви проявити солідарність та відвідати Київ, утім, Ж. Болсонаро проігнорував це прохання, завітавши натомість до сусідньої Угорщини.

З початком вторгнення, президент Бразилії Ж. Болсонаро публічно засудив свого віце-президента Г. Мурао за засудження російського вторгнення в Україну,

³⁶ Gielow Igor Bolsonaro: "We are in Solidarity with Russia". Folha de S.Paulo. 17.02.2022.
<https://www1.folha.uol.com.br/internacional/en/world/2022/02/bolsonaro-we-are-in-solidarity-with-russia.shtml>

³⁷ Press Release N. 24 Joint Statement by President of the Federative Republic of Brazil Jair Bolsonaro and President of the Russian Federation Vladimir Putin. Ministério das Relações Exteriores. 16.02.2022.
<https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/joint-statement-by-president-of-the-federative-republic-of-brazil-jair-bolsonaro-and-president-of-the-russian-federation-vladimir-putin>

³⁸ Mendes G. Brazil puts five-year seal on data about Bolsonaro's Russia trip. The Brazilian Report. 20.04.2022.
<https://brazilian.report/liveblog/2022/04/20/five-year-bolsonaro-russia-trip/>

підкресливши, що то не його справа, говорити про «кризу у Східній Європі»³⁹. У своїх коментарях журналістам Г. Мурао припустив, що тепер Заходу недостатньо буде підтримувати Україну лише антиросійськими санкціями, а, можливо, знадобиться сила. Сам Ж. Болсонаро у своєму пості у Твіттері, датованому 24.02.2022 р., не прокоментував російське повномасштабне вторгнення у суверенну державу, а лише висловив занепокоєння захистом бразильських громадян в Україні. Бразильське зовнішньополітичне відомство окрім «серйозного занепокоєння» закликала до негайного зупинення бойових дій та «початку переговорів на основі Мінських угод»⁴⁰, хоча сам В. Путін, розпочавши неспровоковану агресію проти України в лютому 2022 року, заявив, про те, що «Мінських угод не існує» через визнання Росією самопроголошених утворень на Донбасі.

Згодом Ж. Болсонаро також дозволив собі неприпустимі висловлювання на адресу президента України В. Зеленського, назвавши його в своєму інтерв'ю від 27.02.2022 року «комедіантом, якому люди довірили долю нації»⁴¹. Проводячи діалог із В. Путіним Ж. Болсонаро у червні 2022 р. високо оцінював подальшу співпрацю із Росією та критикував західні санкції, які називав неефективними. Тим не менше, у липні 2022 р., у період тимчасового головування Бразилії у РБ ООН, відбулася перша після початку повномасштабної російської агресії телефонна розмова між президентами обох країн⁴². За кілька днів до її проведення, в інтерв'ю місцевим медіа він стверджував, що під час майбутньої розмови він порадить президенту України вчинити так, як вчинила Аргентина із Фолклендськими островами у 1982 р.: прийняти поразку та здатися⁴³. Офіційного комюніке за результатами розмови бразильське зовнішньополітичне відомство не публікувало.

Попри жорсткі заяви із вуст президента Ж. Болсонаро, Бразилія (на відміну від 2014 року) підтримала Резолюцію ГА ООН від 02 березня 2022 р.,⁴⁴ яка засуджувала російську агресію проти України (тоді жодна із латиноамериканських держав не проголосувала «проти», а лише чотири країни «утрималися»). Однак, щодо подальших голосувань за резолюції на підтримку України бразильська сторона не була послідовною: вона підтримала резолюції, які стосуються територіальної цілісності та суверенітету України, дотримання

³⁹ Bolsonaro regaña a vicepresidente de Brasil por condenar la invasión de Rusia a Ucrania, Latinanoticias, 24.02.2022, <https://latinanoticias.pe/noticias/latina-noticias/bolsonaro-regana-a-vicepresidente-de-brasil-por-condenar-la-invasio-n-d-rusia-a-ucrania-rt5>

⁴⁰ Nota À Imprensa Nº 30 Situação na Ucrânia. 24.02.2022.

https://www.gov.br/mre/pt-br/canais_atendimento/imprensa/notas-a-imprensa/situacao-na-ucrania-2

⁴¹ Coletiva de Imprensa - 27/02/2022, Jair Bolsonaro. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=eedXI-QFFb4>

⁴² <https://twitter.com/ZelenskyyUa/status/1549029704199462913>

⁴³ Magalhães Leandro, Vou dar a Zelensky a solução para a guerra, diz Bolsonaro. CNN Brazil, 14.07.2022. <https://www.cnnbrasil.com.br/politica/vou-dar-a-zelensky-a-solucao-para-a-guerra-diz-bolsonaro-a-cnn/>

⁴⁴ Brazil votes to condemn Russia's aggression against Ukraine at the UN General Assembly. (опубл. 02.03.2022). Ministério das Relações Exteriores. <https://www.gov.br/en/government-of-brazil/latest-news/2022/brazil-votes-to-condemn-russia2019s-aggression-against-ukraine-at-the-un-general-assembly>

принципів Статуту ООН, справедливого та сталого миру в Україні, гуманітарних наслідків агресії. Водночас, двічі «утрималася» під час голосування за резолюції про ситуацію із правами людини на ТОТ України та в Криму, про відшкодування збитків за російську агресію, та про забезпечення безпеки та захисту ядерних об'єктів в Україні, включаючи захоплену росіянами ЗАЕС. Також Бразилія включно із 11-ма державами (серед них також були Аргентина та Мексика) не підтримала резолюцію Організації Американських держав «Безперервна підтримка для припинення російської агресії в Україні» (2022 рік).

Чим можна пояснити «нейтральну» позицію Бразилії щодо російської повномасштабної агресії у 2022 році? По-перше, економічним розрахунком. Бразилія нарощувала обсяги ВВП після падіння через пандемію, тож, перед нею відкрилися можливості скористатися західними антиросійськими санкціями задля активізації економічної співпраці із Росією, яка шукала заміну європейським ринкам зі своєю сировинною продукцією. У той час, як обсяги двосторонньої торгівлі між Україною та Бразилією через військові дії та небезпеку в акваторії Чорного моря скоротилися аж у 10 разів, Росія у цей же період на 6000% наростила експорт дизпалива у Бразилію, а обсяги двосторонньої торгівлі із РФ вперше переважили за позначку в 11 млрд дол. США.⁴⁵ По-друге, російська агресія дестабілізувала світові ринки, і могла вплинути на співпрацю Бразилії із КНР, враховуючи, як політичні, так і економічні «дивіденди», які отримував Китай від протистояння в Європі, зокрема, зменшення напруги у «торговій війні» із США та додаткові сприятливі можливості для просування на латиноамериканських ринках. Бразильські бізнесові еліти за адміністрації Ж. Болсонаро сиділи у своєрідній «розтяжці» між КНР та США.

По-третє, слід узяти до уваги бразильський феномен «зовнішньополітичного каудильїзму», коли попри наявність демократично обраних інститутів та цілої когорти професійних дипломатів, питання зовнішньої політики все ще лишаються у віданні президента та/чи його персональних радників. По-четверте, слід враховувати напружені відносини із США після приходу до влади адміністрації Дж. Байдена на протигагу приятним стосункам із экс-президентом Д. Трампом, зокрема у січні 2021 р. у Вашингтоні із приватним візитом перебував син Ж. Болсонаро – Едуардо зі своєю родиною на запрошення дочки экс-президента – Іванки Трамп⁴⁶. На нашу думку, Ж. Болсонаро екстраполював свої проблемні відносини із США, які підтримали Україну у протидії російській агресії, на офіційну позицію Бразилії.

⁴⁵ Petrovna J. Na contramão das sanções, Lula amplia comércio com Rússia de Putin em aposta arriscada no Sul Global, Estadão de S.Paulo, 25.04.2024, <https://www.estadao.com.br/internacional/na-contramao-das-sancoes-lula-amplia-comercio-com-russia-de-putin-em-aposta-arriscada-no-sul-global/>

⁴⁶ Kranish Michael, Stanley-Becker Isaac Brazil's riot puts spotlight on close ties between Bolsonaro and Trump. The Washington Post, 09.01.2023. <https://www.washingtonpost.com/politics/2023/01/09/bolsonaro-riots-us-election-deniers-trump-bannon/> ; Eduardo Bolsonaro visita a Casa Branca e se encontra com Ivanka Trump, Poder 360, 06.01.2021. <https://www.poder360.com.br/congresso/eduardo-bolsonaro-visita-a-casa-branca-e-se-encontra-com-ivanka-trump/>

По-п'яте, у 2022 році у Бразилії відбувалися президентські вибори, на яких громадяни мали обрати не просто особу президента, а, фактично, зробити вибір між протилежними соціально-економічними моделями, які вони уособлювали. Єдине, що об'єднувало обох головних претендентів на перемогу – Лулу да Сілву та Ж. Болсонаро, - це антиамериканізм: для Лули – вроджений, для Ж. Болсонаро – нещодавно набутий. Відповідно, підтримка України з боку США стала додатковим елементом напружених виборчих перегонів, не виключено, що і через підбурювання з боку РФ.

З перемогою Лули да Сілви на виборах президента, українське керівництво поклало надії на активізацію підтримки з боку Бразилії на регіональному та глобальному рівнях. Такі ілюзії породжувалися в контексті попередніх досягнень у двосторонніх відносинах (аж до проголошення «стратегічного партнерства»), які припали на перші дві президентські каденції утретє обраного бразильцями президента. Водночас, вже передвиборчі коментарі Лули да Сілви щодо російської агресії насторожували. Він, приміром, з неповагою відгукувався про президента України В. Зеленського, критикував Дж. Байдена за «нерішучість» у відмові Україні у вступі до НАТО та взагалі, висловив повне нехтування глобальної загрози, заявивши, що «війна буде вирішена за столом за пивом»⁴⁷.

Керівництво України продемонструвало свій намір «перезавантажити відносини» із Бразилією, надіславши делегацію на інавгурацію Лули да Сілви, яку очолила віце-прем'єрка - Міністерка економіки Ю. Свириденко. Утім, і сам президент України неодноразово озвучував запрошення своєму бразильському колезі відвідати Україну та висловлював готовність приїхати до Бразилії. Хоча лідери обох держав мали телефонну розмову у форматі відеоконференції та бачилися двічі (на саміті G20 у травні 2023 р. та на полях ГА ООН у вересні того ж року), діалогу все ж не вийшло. Коротка зустріч у Нью-Йорку відбулася в скутій атмосфері, не виключено, що під впливом США, оскільки на неї Лула да Сілва прийшов після перемовин із президентом Дж. Байденом. Попри те, що Лула упродовж 2023 року кілька разів бував у Європі із візитами та брав участь у саміті ЄС-СЕЛАК, який проходив у Брюсселі, він так і не виявив бажання відвідати Україну. Також не знайшов він можливості зустрітися із В. Зеленським, коли той зробив зупинку у Бразилії дорогою на інавгурацію президента Аргентини Х. Мілея. Якщо говорити про українські очікування від Бразилії, то серед іншого озвучувалося сподівання про приєднання до Формули миру та санкцій проти агресора. Також влітку 2023 року в інтерв'ю Globo В. Зеленський висловив надію на потенційну можливість демонстрації Бразилією свого справжнього регіонального лідерства в організації та проведенні саміту лідерів ЛАКБ та України, де можна було би озвучити український мирний план, гуманітарну

⁴⁷ Lula and Bolsonaro on Ukraine and Sanctions Against Russia. TeleSur, 30.09.2022. <https://www.telesurenglish.net/news/Lula-and-Bolsonaro-on-Ukraine-and-Sanctions-Against-Russia-20220930-0015.html>

підтримку України та зернову ініціативу⁴⁸. Однак, по усіх цих пунктах Бразилія має свої альтернативні пропозиції:

Що стосується зернової ініціативи – посол Бразилії в Україні у 2023 році взяв участь у кількох консультаціях, які проводилися під головуванням ОПУ з питань подолання «зернової кризи» та допомоги продовольством, на яку чекають від України, приміром, на африканському континенті. Лула да Сілва користується можливостями, які відкрилися перед Бразилією через цьогорічне проведення на її території саміту G20, висунув ідею запуску Глобального Альянсу проти голоду та бідності⁴⁹. Нині бразильська дипломатія активно працює над пошуком підтримки цієї ініціативи у різних регіонах світу. Водночас, за повідомленнями бразильських медіа, адміністрація Лули має намір переглянути борги деяких африканських країн на загальну суму 280 млн дол. США.⁵⁰ Очевидно, він чекає на «зручний» для цього момент, приміром, аби забезпечити позитивні результати від проведення G20.

По гуманітарній підтримці України, Лула використовує війну в Україні для того, аби вчергове підкреслити неефективність РБ ООН, зазначаючи, що «вторгнення в Ірак, в Лівію, в Україну та «різанина у Газі» не пройшли через РБ⁵¹. Однак, при цьому Бразилія не поспішає із гуманітарною підтримкою ні палестинців, ні українців: щорічний внесок, який упродовж останніх чотирьох років сплачує Бразилія у бюджет агенції ООН з підтримки палестинських біженців (UNRWA) не змінився, він становить 75 тис. дол. Офіційно уряди Бразилії не надавали гуманітарну чи фінансову допомогу Україні у зв'язку із повномасштабною російською агресією.

Попри його епатажне інтерв'ю у передвиборчий період для журналу Time (травень 2022 р.)⁵², у якому він переклав «провину за російську агресію» також на США, НАТО та Європу, після інавгурації президент де Сілва не поспішав із рішеннями щодо ставлення до російської агресії, а вивчав ситуацію. Що стосується мирного плану, він не розглядає українську Формулу миру як основу для завершення війни та оновлення глобальної системи безпеки. З одного боку, він ставив собі за мету самостійно повернути Бразилію на глобальну арену як

⁴⁸ Доломанжи А. У Зеленського розповіли про "потепління" у відносинах з країнами Азії та Латинської Америки. УНІАН, 04.08.2023. <https://www.unian.ua/politics/u-zelenskogo-rozpovili-pro-poteplinnya-u-vidnosinah-z-krajnami-aziji-ta-latinskoji-ameriki-12350394.html>; Інтерв'ю Володимира Зеленського бразильському мовнику Globo. <https://www.youtube.com/watch?v=eSO7Fex8xNE>

⁴⁹ Lula: "Global Alliance Against Hunger and Poverty is the main theme of the G20". Planalto. 24.07.2024. <https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/07/lula-global-alliance-against-hunger-and-poverty-is-the-main-theme-of-the-g20>

⁵⁰ Machado Renato, Lula planeja renegociar dívidas de países da África como trunfo no G20, Folha de S.Paulo, 16.02.2024, <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2024/02/lula-planeja-renegociar-dividas-de-paises-da-africa-como-trunfo-no-g20.shtml>

⁵¹ Machado Renato Lula compara ação de Israel em Gaza à de Hitler contra judeus. Folha de S.Paulo, 18.02.2024. <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2024/02/lula-compara-acao-de-israel-em-gaza-a-de-hitler-contra-judeus.shtml>

⁵² Lula Talks to TIME About Ukraine, Bolsonaro, and Brazil's Fragile Democracy. Time (23-30 May, 2022). <https://time.com/6173232/lula-da-silva-transcript/>

впливового гравця, тому українська ініціатива одразу сприймалася ним насторожено. З іншого, українське та російське бачення умов завершення війни є діаметрально протилежними, що, на його думку, заганяє Бразилію у ситуацію із вибором сторони, а цього бразильська дипломатія намагається уникнути за будь-яких обставин.

Наприкінці січня 2023 р. Лула да Сілва сформував пропозицію щодо посередництва групи країн для досягнення миру у війні між Росією та Україною⁵³. У квітні 2023 року він повіз цю пропозицію до КНР, де обговорив її із Сі Цзіньпіном, наголосивши, що Китай має обов'язково долучитися до т. зв. «клубу посередників»⁵⁴. Надалі питання щодо війни та миру було передано на вивчення спеціальному раднику президента – Селсо Аморіму, який очолював зовнішньополітичне відомство за попередньої каденції Лули да Сілви і до того ж часто бував у РФ, де його поважають як впливового «лівого інтелектуала». У березні-травні 2023 р. С. Аморім здійснив робочі поїздки до Росії та України (саме у такій послідовності), вивчаючи позиції сторін, причому про зустріч із В. Путіним стало відомо саме з російських джерел лише за тиждень після візиту, а про атмосферу під час зустрічей в Україні – власне, з українських. У самій Бразилії цю інформацію хоча і обіцяли повідомити згодом, утім, цього так і не було зроблено. Сам статус С. Аморіма, як спеціального радника, не передбачає ні спілкування із пресою, як, скажімо, це є практикою для офіційних осіб, ні звітування перед законодавцями (бразильські парламентарії звернули на це серйозну увагу лише влітку 2024 року у контексті «спеціальної місії» С. Аморіма до Венесуели та намагаються викликати його на спеціальну зустріч для надання інформації). Отож, залучення до діалогу з Україною саме такої людини є з боку Лули да Сілви свідомим кроком, своєрідним щитом, який захищатиме президента від серйозних геополітичних наслідків.

Для України ж бажано вести комунікацію із Бразилією з питання російської агресії через офіційні зовнішньополітичні канали, а не вдаватися до інструментів дипломатії полуторного треку, яким можна розглядати діалог через спецрадника президента Бразилії, оскільки С. Аморім не є неупередженим з цього питання, зважаючи на його попередні контакти із російським керівництвом. Також, для України та світового співтовариства важливо знати саме офіційну позицію Бразилії, аби робити належні висновки щодо її реальних намірів та ролі на світовій арені. Тим не менше, упродовж 2023 р. завдяки такому інструменту дипломатії Бразилія та Україна отримали змогу вести діалог у телефонному режимі (відбулися три розмови між керівником ОПУ Андрієм Єрмаком та радником президента Бразилії Селсо Аморімом). Також, упродовж 2023-2024 рр. С. Аморім

⁵³ Lula suggests group of nations to negotiate peace for Ukraine, Russia. Agência Brasil, 31.01.2023. <https://agenciabrasil.ebc.com.br/en/internacional/noticia/2023-01/lula-suggests-group-nations-negotiate-peace-ukraine-russia>

⁵⁴ Savarese M., Wang Fujiyama E. In China, Lula seeks help to build back Brazilian industry, AP news, 15.04.2023. <https://apnews.com/article/china-brazil-lula-xi-jinping-91c34b4a9fb78f263d6f81f1e9a16f49>

узяв участь у чотирьох зустрічах радників з питань національної безпеки та зовнішньої політики щодо принципів миру в Україні та світі, які проходили у Данії, Саудівській Аравії, Мальті та Швейцарії.

Діяльність С. Аморіма дозволила Бразилії «виграти» рік для оцінки глобальної ситуації. Президент Лула зазнав певних репутаційних втрат через свої скандальні заяви, в яких він то звинувачував західних союзників України у розпалюванні війни, то порівню покладав відповідальність за неї на В. Путіна та В. Зеленського, то «радив» Україні відмовитися від Криму та окупованих територій то взагалі розпачливо говорив, що «світ вже втомився від російської війни в Україні»⁵⁵. Ці заяви тиражували світові медіа, це викликало додаткову напругу, коли МЗС Бразилії був змушений реагувати. Зрештою, позицію Бразилії було окреслено С. Аморімом: «Бразилія прагне «можливого миру», а не «ідеального миру»⁵⁶.

2023 рік дозволив бразильській стороні оцінити перспективи своїх «посередницьких зусиль» та відійти убік, передавши ініціативу КНР. Китайсько-бразильський «мирний план», який було оприлюднено під час візиту великої бразильської делегації до КНР, з'явився наприкінці травня 2024 року. Спільна китайсько-бразильська «мирна» ініціатива⁵⁷, фактично, повторює положення української Формули миру у частині оновлення принципів світового порядку, але має принципову відмінність у питанні територіальної цілісності України: китайсько-бразильський «план» має на меті лише «заморозити» конфлікт, у той час, як українська сторона наголошує на звільненні усіх окупованих та анексованих Росією територій України як основі для початку мирних переговорів. 1 серпня 2024 р. китайське зовнішньополітичне відомство оголосило, що цю спільну китайсько-бразильську ініціативу підтримує вже понад 110 країн світу⁵⁸, а в своєму інтерв'ю для впливового бразильського видання Folha Лі Хуей зазначив, що КНР не може змусити В. Путіна припинити агресію проти України, але Китай має працювати із Бразилією, аби ООН прийняла цей «план» як офіційну позицію, щоб посадити сторони за стіл переговорів⁵⁹.

⁵⁵ Guerre en Ukraine : le porte-parole de la diplomatie ukrainienne dit à Lula qu'elle ne renoncera pas à la Crimée. Le Figaro avec AFP. 07.04.2023.

<https://www.lefigaro.fr/international/guerre-en-ukraine-lula-suggere-a-kiev-de-renoncer-a-la-crimée-pour-mettre-fin-au-conflict-20230407?fbclid=IwAR0ttPy-O93I2DixB9LHMIkMq55pV73cwnGpAxxNlfHqXvoDxqJAEODqGcc> ; Lula sees global fatigue over Ukraine as he pushes for peace. Buenos Aires Times. 19.07.2023.

<https://www.batimes.com.ar/news/latin-america/lula-sees-global-fatigue-over-ukraine-as-he-pushes-for-peace.phtml>

⁵⁶ Frazão Felipe, Lula fala em 'desescalada' na Ucrânia e defende inclusão da Rússia em negociações de paz, Estadão de S.Paulo, 03.06.2024, <https://www.estadao.com.br/internacional/lula-fala-em-desescalada-na-ucrania-e-defende-inclusao-da-russia-em-negociacoes-de-paz/>

⁵⁷ Brazil and China present joint proposal for peace negotiations with the participation of Russia and Ukraine. Planalto. 23.05.2024.

<https://www.gov.br/planalto/en/latest-news/2024/05/brazil-and-china-present-joint-proposal-for-peace-negotiations-with-the-participation-of-russia-and-ukraine>

⁵⁸ Ли Хуэй, специальный представитель правительства Китая по делам Евразии, посетил Бразилию, Министерство иностранных дел КНР, 01.08.2024,

https://www.fmprc.gov.cn/wjdt_674879/sjxw_674887/202408/t20240801_11465024.shtml

⁵⁹ Gielow Igor, China não pode forçar Putin a parar guerra, diz negociador à Folha, Folha de S.Paulo, 02.08.2024, <https://www1.folha.uol.com.br/mundo/2024/08/china-nao-pode-forcar-putin-a-parar-guerra-diz-negociador-a-folha.shtml>

Час для появи китайсько-бразильської «ініціативи» було обрано не випадково: напередодні Глобального саміту миру, який проводився у середині червня у Швейцарії. Сам Китай не взяв участі у цьому форумі, тоді як Бразилію представляла посол у Швейцарській конфедерації, яка не підписала підсумкове комюніке. Утім, бразильська сторона не проявила послідовності щодо дотримання висловлених нею ж спільно із КНР пунктів «плану», зокрема, порушивши положення щодо безпеки ядерних об'єктів. У липні 2024 р. Бразилія «утрималася» під час голосування відповідної резолюції ГА ООН.

Аналіз українських зусиль на «бразильському напрямку» свідчить, що із початку 2024 року Бразилія зберігає пріоритетне значення: у січні було оприлюднено інформацію про завершення роботи над першою в історії зовнішньополітичної практики України «Стратегії розвитку відносин України та країн Латинської Америки і Карибського басейну», а у травні у МЗС було презентовано Комунікаційну Стратегію «Україна – держави Латинської Америки та Карибського басейну». Обидва документи систематизують та упорядковують діяльність у регіоні ЛАКБ, враховуючи набутий досвід, у т.ч. і на прикладі відносин із Бразилією.

Стимулом для активізації міжпарламентської дипломатії, у т.ч. і на латиноамериканському напрямку послугувала спеціальна нарада президента В. Зеленського із фракцією «Слуга народу» у лютому 2024 р., а вже на початку квітня, за інформацією голови профільного комітету із закордонних справ було проведено зустріч «груп дружби» країн ЛАКБ для обговорення шляхів активізації міжпарламентської дипломатії. Слід нагадати, що у перші ж місяці роботи оновленого після виборів 2022 року парламенту Бразилії у ньому було створено «групи дружби» із Україною (02 лютого 2023 року – у нижній палаті, у складі 12 депутатів, 23 травня – у Сенаті, у складі 7 осіб), куди увійшли депутати від різних політичних сил та регіонів Бразилії, утім, помітно, що значна частина із них – це депутати від штату Парана – центру української діаспори.

На бразильському напрямку нині активно працює і Кабінет Міністрів України, де переговорицею від української сторони виступає перша віце-прем'єрка, Міністерка економіки України Ю. Свириденко. Зокрема, у січні на полях Всесвітнього економічного форуму у Давосі відбулася зустріч української делегації під її керівництвом із представниками Бразилії⁶⁰. У квітні пройшла її відео зустріч⁶¹ із віце-президентом, міністром розвитку, промисловості, торгівлі та послуг Бразилії Жеральдо Родрігесом Алкімном Фільо, а у травні - відеозустріч із

⁶⁰ У Давосі українська делегація провела зустрічі з представниками держав Азії, Африки, Латинської Америки та Океанії. Офіс Президента України. 15.01.2024.

<https://www.president.gov.ua/news/u-davosi-ukrayinska-delegaciya-provela-zustrichi-z-predstavn-88345>

⁶¹ Україна та Бразилія планують збільшити товарообіг між країнами – Мінекономіки. 23.04.2024.

<https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3855689-ukraina-ta-brazilia-planuut-zbilsiti-tovaroobig-miz-krainami-mine-ekonomiki.html>

міністром праці та зайнятості – Луїзом Маріньо⁶². Тоді ж було озвучено пропозицію бразильському бізнесу взяти участь у Міжнародній конференції з питань відновлення України, проведення якої планувалася на червень у Берліні. На початку року намітився інтерес у відродженні співпраці у ВТС, зокрема, у січні міністр оборони України Р. Умеров провів відеодзвінок із бразильським колегою Жозе Мусіо Монтейро Філью, під час якого обговорили посилення співробітництва та розвиток оборонних технологій⁶³.

Динаміку контактів із бразильською стороною за ці пів року постійно підтримувало МЗС України. У січні 2024 року відбулася розмова очільника МЗС України Д. Кулеби із його бразильським колегою М. Віейрою. У червні заступниця міністра закордонних справ України І. Боровець у рамках турне у регіон ЛАКБ відвідала Бразилію⁶⁴, де провела низку зустрічей, а на початку серпня мала розмову із парламентською делегацією Бразилії, яка перебувала в Україні⁶⁵. Продовжився діалог і на рівні радників президентів.

Своєрідним «викликом» для України може стати проведення цьогорічного саміту G20 у Бразилії з огляду на декілька обставин. По-перше, через озвучений намір президента Бразилії бачити на саміті президента РФ В. Путіна. По-друге, через очікування, що на нього також може бути запрошений президент України В. Зеленський, хоча бразильська сторона поки не озвучувала такий намір. Утім, найнесприятливіший для України сценарій бразильська сторона вже озвучила: на початку липня, після зустрічі «шерпів» країн-учасниць G20 у Ріо-де-Жанейро, спецпредставник Лулі Маурісіу Лірію заявив, що Бразилія представить «формулу», за якою геополітичні питання будуть винесені за рамки підсумкової Декларації G20 і увійдуть у т зв. «президентський документ», формулювання якого є «відповідальністю» президента, тобто, він не потребує схвалення учасниками.

Також «викликом» для України може стати і цьогорічна сесія ГА ООН з огляду на озвучені наміри КНР представити на ній бразильсько-китайський «мирний план». Президент В. Зеленський вже двічі упродовж вересня 2024 року публічно піддав різкій критиці цю ініціативу, як таку, що не передбачає справедливий та стабільний мир, а є «політичним криголамом» на користь Росії. Раніше він назвав цей план «політичною заявою», «деструктивним» та узгодженим із Кремлем та висловив жаль, що президент Бразилії, фактично, займається політичним

⁶² Україна зацікавлена в посиленні економічного співробітництва з Бразилією та співпраці в сфері трудових відносин. Урядовий портал. 08.05.2024.
<https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-zatsikavlena-v-posylenni-ekonomichnoho-spivrobitnytstva-z-brazyliei-ua-spi-vpratsi-v-sferi-trudovykh-vidnosyn>

⁶³ https://twitter.com/rustem_umerov/status/1745132054612693068

⁶⁴ Ірина Боровець здійснила робочий візит до Бразилії. МЗС України. 13.06.2024.
<https://mfa.gov.ua/news/irina-borovec-zdijsnila-robotnij-vizit-do-braziliji>

⁶⁵ Ірина Боровець обговорила активізацію двостороннього діалогу з парламентською делегацією Бразилії. МЗС України. 08.08.2024.
<https://mfa.gov.ua/news/irina-borovec-obgovorila-aktivizaciyu-dvostoronnnogo-dialogu-z-parlamentskoyu-delegaciyey-u-braziliji>

«умиротворенням»⁶⁶. Лула да Сілва, фактично відповідаючи на заяву президента України, утім, не згадуючи його, 16 вересня заявив, що Бразилії «важливо не брати участь у війні між Україною та Росією»⁶⁷.

Очевидно, важливим завданням для української сторони стане формулювання діалогу із новопризначеним послом Бразилії в Україні, Рафаелем ді Меллу Відалем, чия каденція розпочалася у вересні 2024 року. Відповідаючи у липні 2024 року на питання в Комітеті із зовнішніх зносин Сенату Бразилії, він висловив розуміння сучасних геополітичних реалій, зазначивши, що світ живе «у другій Холодній війні», утім, на відміну від першої, вона є загрозливішою, оскільки, «сторони конфлікту не мають чітких ідеологічних відмінностей, однак, перебувають у пошуку глобальної економічної та політичної гегемонії». Він підкреслив, що для України життєво важливим у переговорному процесі є питання територіальної цілісності та додав, що нинішній «баланс сил» створює можливості для мирних переговорів⁶⁸. Утім, в середині вересня, відповідаючи в інтерв'ю бразильському виданню Metr6poles на критичні висловлювання щодо проросійської позиції бразильської сторони, висловлені президентом України, він різко заявив, що «Бразилія не проросійська, Бразилія не проукраїнська, Бразилія виступає за мир». Він підкреслив, що історично, позиція Бразилії полягає у «нейтралітеті», який є способом «допомогти Україні»⁶⁹. Дипломат також запевнив, що Бразилія не «консультувалася» із Росією щодо своєї мирної пропозиції.

Торговельно-економічне співробітництво. З початком повномасштабної російської агресії у лютому 2022 року постачання української продукції до Бразилії ускладнилося, як з огляду на те, що південь України, її портова інфраструктура, опинилися в зоні бойових дій, так і з огляду на номенклатуру продукції, яку вона постачала. За інформацією Держстату експорт до Бразилії у 2022 році склав 18,4 млн дол. США, а імпорт із Бразилії майже 231 млн дол.⁷⁰. Водночас, за даними Observatory of Economic Complexity, бразильський експорт в Україну у 2022 році склав 173 млн дол. США, а український експорт становив 47,1 млн. У товарному розрізі, у 2022 році Бразилія завозила в Україну автомобілі спеціального призначення (\$28,5 млн), машини для дисперсування рідин (\$26,2 млн) і мелені горіхи (\$9,76 млн). А от Україна експортувала до Бразилії

⁶⁶ EXCLUSIVO: Zelensky diz ao Metr6poles que o governo do Brasil 6 pr6-R6ssia. 12.09.2024. https://www.youtube.com/watch?v=B5Fw5o5V31c&ab_channel=Metr%C3%B3poles ; Колеснікова А. Це політичний криголам, – Зеленський гостро про мирні ініціативи Китаю і Бразилії. 24 канал, 21.09.2024. https://24tv.ua/mirniy-plan-kitayu-braziliyi-zelenskiy-vistupiv-iz-kritikoyu_n2646553

⁶⁷ Santos Daniela, Salom6o Mateus Lula ap6s fala de Zelensky: "Poderia ter conversado antes da guerra". Metr6poles. 16.09.2024.

<https://www.metropoles.com/brasil/lula-apos-fala-de-zelensky-poderia-ter-conversado-antes-da-querra>

⁶⁸ Silva, Cede Ambassadorial nominations advance in Brazilian Senate. The Brazilian Report.10.07.2024. <https://brazilian.report/liveblog/politics-insider/2024/07/10/senate-committee-new-ambassadors/>

⁶⁹ Samuel PancherJunio Silva Exclusivo: embaixador rebate Zelensky e nega que Brasil 6 pr6-R6ssia. Metr6poles.12.09.2024. <https://www.metropoles.com/mundo/governo-brasil-rebate-zelensky-russia>

⁷⁰ Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2022 рік. Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>

електронагрівачі (\$10,8 млн), вакцини, кров, антисироватки, токсини та культури (\$7,94 млн) і упаковані ліки (\$6,71 млн)⁷¹. У 2022 році Україна не експортувала жодних послуг до Бразилії.

Результати економічного співробітництва залишалися невтішними і у 2023 році. За інформацією Державної митної служби спостерігалось подальше падіння товарообігу між нашими країнами: так, український експорт до Бразилії склав усього бл. 10 млн дол. США, а імпорт - 205,5 млн.⁷²

За I півріччя 2024 року за даними Держстату український експорт до Бразилії склав 10, 2 млн дол. США, а бразильський імпорт в Україну становив майже 10,4 млн дол.⁷³

⁷¹ Brazil / Ukraine. The Observatory of Economic Complexity.
<https://oec.world/en/profile/bilateral-country/bra/partner/ukr>

⁷² Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2023 рік. Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁷³ Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами у I півріччі 2024 року. Державна служба статистики України. <https://www.ukrstat.gov.ua/>

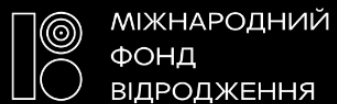
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки щодо пріоритетності відносин із Бразилією для України в умовах повномасштабного російського вторгнення, попри скандальні заяви попереднього та нинішнього президентів цієї країни, та активізацію їх співпраці із РФ. За період 2014-2024 років Україна та Бразилія пройшли шлях від «стратегічних відносин» до їх «перезавантаження»; від максимальних значень показників товарообігу до стрімкого падіння із вкрай повільними темпами відновлення; від декларацій про відданість Статуту ООН та підтримку міжнародної безпеки до реалій російської агресії, яка фактично поставила країни по різні боки у ставленні до принципів територіальної цілісності та суверенітету. Утім, Україна не полишає спроб донести до владних еліт Бразилії, що цілі двох держав у розбудові сталого справедливого миру та оновлення системи глобальної безпеки збігаються, так само, як і позиції щодо багатополарності у міжнародних відносинах.

З метою розвитку двосторонніх відносин у поточних умовах, українській владі та експертному середовищу варто

- Не концентруватися виключно на постаті президента Бразилії Луїс да Сілви та його радника Селсо Аморіма, їхніх позиціях, заявах, коментарях тощо, утім, давати їм публічну оцінку, у першу чергу, через офіційні дипломатичні канали.
- Спираючись на міжнародне право та підтримку партнерів, роз'яснювати бразильській стороні міжнародно-правові та геополітичні наслідки запрошення В. Путіна відвідати саміт G20 у листопаді 2024 р. у Бразилії. Можна також нагадати історичний прецедент, коли у 2014 р. після анексії Криму В. Путін прибув на саміт G20 у Австралії у супроводі військових кораблів Тихоокеанського флоту. Очевидно, Бразилія хотіла би уникнути подібної військової провокації та ескалації у регіоні ЛАКБ.
- Послідовно й делікатно налагоджувати контакти із представниками бразильської опозиції, які нині контролюють Конгрес та вже піддають критиці зовнішню політику адміністрації Луїс да Сілви, у т.ч. і специфічну роль його радника.
- Попри відсутність офіційної реакції Бразилії на підлив дамби Каховського водосховища у червні минулого року, не полишати спроби взаємодіяти у питаннях світової екологічної безпеки та, виходячи із намірів Бразилії тримати світове лідерство у цій сфері, донести необхідність тіснішої співпраці, у т.ч. і в рамках української «Формули миру».

ЗА ФІНАНСОВОЇ
ПІДТРИМКИ:

Рада зовнішньої політики «Українська призма»
вул. М. Коцюбинського 1, оф. 202, Київ, Україна
www.prismua.org
info@prismua.org